

A dualizmuskori magyar parlamenti élet új szempontú elemzése

Cieger András: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában. I. A képviselőház (1865–1918)*. Országház Könyvkiadó, Bp. 2021. 460 o.

Cieger András kötete az Országház Könyvkiadó *A Magyar Országgyűlések Története* sorozatában jelent meg. A kiadó a dualizmuskori országgyűléseknek két önálló kötetet szentelt; a Főrendiház történetét Tóth-Barbalics Veronika írta meg doktori disszertációja alapján.¹

A szerző érdeklődése az utóbbi évtizedben fordult a politika kultúrtörténete felé, és csak üdvözlendő, hogy a politika- és társadalomtörténeti megközelítés mellett kiemelt szerepet kapott ez, a magyar történetírásban – legalábbis a 19. század történetére nézve – mindmáig elhanyagolt nézőpont. Cieger Andrásnak sikerült teljesítenie kitűzött célját, mivel tényleg a „látzólag jól ismert magyar parlamenti élet új szempontú elemzését” (12. o.) kapjuk.

A kötet felépítése világos, logikus és arányos; hat tematikus egységben tárgyalja a témát. Nyilvánvalóan a kérdésnek nemcsak kiterjedt szakirodalma van, hanem a források is bár egyenetlenül, de oly bőséggel állnak rendelkezésre, hogy nagyfokú szelekcióra volt szükség. Úgy vélem, hogy a szerzőnek az eredmény szempontjából sikerült ideális kompromisszumot megvalósítania: úgy használt

fel jelentős mennyiségű levéltári és kézirat-tári forrást, hogy ezek nem nyomták agyon a szöveget. A számtalan kiadott és pár kiadatlan emlékirat pedig Mikszáth parlamenti karcolataival együtt színessé és még olvasmányosabbá teszik a kötetet.

A könyv az országgyűlésről szól ugyan, de a választások és a választójog kérdése szorosan összefügg azzal, ezért még akkor is túl vázlatos ezek bemutatása a bevezető részben, ha a korábbi szakirodalom alaposan körbejárta ezt a két témát, és a szerző sem tesz mást, mint összefoglalja az eddigi eredményeket. A kötet például egy szóval sem említi azt a tényt, hogy Erdélyben a korszak végéig érvényben maradt az 1848. évi II. erdélyi törvény, pedig a kérdésnek Egyed Ákos, Ruzsoly József és Pap József is szentelt tanulmányt. A némileg eltérő szabályozás, főként a magasabb cenzus azt eredményezte, hogy az amúgy is szegényebb erdélyi lakosság körében még alacsonyabb volt a választójoggal rendelkezők aránya, mint a Királyhágó másik oldalán.

Az I. fejezet jó és világos összefoglalását adja – ugyancsak a szakirodalom

1 | Tóth-Barbalics Veronika: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában. II. A főrendiház (1865–1918)*. Országház Könyvkiadó, Bp. 2021.

alapján – az országgyűlés helyének az állami hatalomgyakorlás rendszerében, megalapozva a későbbi fejezeteket. Kezdetben nem igazán értettem, miért itt szerepel az országházak – amúgy informatív és érdekes – bemutatása (I.1. alfejezet). Nyilván valahol erre is sort kellett keríteni, de kissé erőltetettnek éreztem, hogy a politikai architektúrát a szó szoros értelmében vett architektúrával kapcsolta össze. Az alfejezetet olvasva azonban annál inkább elfogadtam ezt a megoldást, mivel itt nem egy kötelező penzum lerovásáról, nem pusztán a „díszlet” bemutatásáról van szó, hanem a szerző szerves egységben vizsgálja a kettőt, például az országgyűlés és a kormány viszonyának elemzését frappáns módon azzal vezeti fel, hogy Ybl Miklós a kiegészítés előtt még a padosorokkal szembe fordítva képzelte el a miniszterek bársonyszékeit, de bemutatkozásakor az Andrassy-kormány szimbolikus módon a Deák-párt első sorában foglalt helyet (53. o.).

A fejezetben olyan fontos kérdések tisztázásáról van szó, mint a király és országgyűlés, illetve a kormány és parlament viszonya. Előbbire nézve Szenté Zoltán 2011-ben megjelent munkájában meggyőzően cáfolta a magyar történetírásban tévesen meggyökerezett vélekedéseket az uralkodó „titkos” előszentesítési jogáról. Cieger az országgyűlés és a kormány viszonya kapcsán szintén sokban árnyalja azt a közkeletű sommás véleményt, hogy a dualizmus korában a kormány irányította az országgyűlést. A kormány vád alá helyezésének vagy a parlamenti vizsgálóbizottság kezdeményezésének kísérletein keresztül rámutat arra, hogy bár ezek többnyire sikertelenek maradtak, több esetben mégis a szóban forgó miniszterek lemondását eredményezték. Szemléletes azoknak a dualizmus idején kialakult gyakorlatoknak bemutatása is, mint amilyen a bizalmatlansági indítvány, amelyeken

keresztül az ellenzék is meg tudta jeleníteni programját, és bizonyos fokú nyomást tudott kifejteni a kormányra. Cieger meggyőzően bizonyítja, hogy „tartósan sem az országgyűlés, sem az uralkodó bizalma és támogatása nélkül nem lehetett kormányozni” (69. o.). A törvényhozó és végrehajtó hatalom viszonyában a korszakban egyre inkább utóbbi javára billent a mérleg, de ez részben a modern politikai rendszer kiépülésével, illetve a kormányok patronázshatalmának növekedésével függött össze. A valós erőviszonyokat szemléletesen mutatja a miniszterelnök és a házelnök közti viszony alakulása.

A II. (*Törvénygyár*) a leghosszabb fejezet. Az alapozást a házszabályok változásának és a képviselők jogállásának bemutatása képezi. Ez a viszonylag hosszú rész bizonyos fokú átfedést mutat korábbi és későbbi (al)fejezetekkel (pl. a mentelmi ügyeket illetően). A képviselők társadalmi összetételével többen is foglalkoztak az elmúlt egy évszázad folyamán, igaz, a teljes korszakot átfogó modern vizsgálat most van folyamatban. Ennek egyes részeredményeit a szerző a publikációkból, illetve Pap József baráti közreműködése révén felhasználhatta. Az alfejezet táblázatai is nagyrészt ezekre épülnek. Szembetűnő azonban, hogy a szerző mennyire nem figyel nemcsak Erdélyre, hanem a regionális szempontot is teljesen figyelmen kívül hagyja, pedig ő maga is több kiváló tanulmányt szentelt a kérdésnek. Így nincs szó például a képviselők helyi kötődéséről sem. Erről országos vizsgálat ugyan nem áll rendelkezésre, de regionális eredmények vannak.

A képviselői szerepek kialakulásánál Cieger előbb számba vette a pálya lezárását kiváltó okokat, majd a hivatásos politikusok csoportjára koncentrált, azon belül próbált meg típusokat elkülöníteni. Miután az egyes típusokra csak két-három példát találunk, nehéz megállapítani, hogy

mennyire sikerült elkülöníteni az egyes kategóriákat – Csernátorny Lajos esetében például a szerző maga jelzi, hogy képviselői pozícióját a Tisza Kálmánhoz fűződő bizalmas viszonyának és nem „botrányhős” mivoltának köszönhetette –, de eleve a csoport nagyjából fele „hátsó pados képviselő”, akiknél az szorul magyarázatra, hogy miért éppen nekik sikerült hosszan megmaradni a hatalom árnyékában. Erre nézve van ugyan néhány felvetése, de itt is, mint a könyv több más olyan részénél, ahol nem állnak rendelkezésre országos lefedettségű alap kutatások, példák bemutatásával hidalja át a problémát. Nem világos, hogy a külön részben tárgyalt „érdekkijárók” hogyan viszonyulnak az előbb említett típusokhoz, de mindenképpen a képviselők és választókerületeik viszonya a későbbiekben megérne egy alapos kutatást.

A továbbiakban érdekes kis összefoglalásokat kapunk eredeti források alapján olyan eddig vagy alig, vagy csak egy-egy konkrét eset kapcsán érintett kérdésekről, mint a fizetések vagy a képviselők eladósodása – szintén egy olyan kérdés, amelyik külön tanulmányt érdemelne –, amelyek mind a szakszerűsödés irányába mutatnak. Tanulmányok a fizetések kapcsán bemutatott különböző álláspontok és viták, amelyek – ahogy a szerző is levonja a tanulságot – egyúttal azt is mutatják, hogy a „politikusi hivatás professzionalizációja [...] sosem válhatott befejezetté” (143. o.). A szerzőnek sikerül érdekesen és a téma szempontjából relevánsan tárgyalnia olyan látszólag száraz témát is, mint a képviselői hiányzások vagy a határozat- és tanácskozásképtelenség. A 13. táblázat érzékletesen ábrázolja a parlament válságát a századforduló után. Az országgyűlés munkaparlamentté alakulását jól

mutatják a számok (II.6.), hiszen Cieger András számításai szerint átlag három (ülés)naponta fogadtak el törvényt, a korszakban összesen 2111-et. A 14. táblázat is igen beszédes, jól illusztrálja a törvényhozói munka jellegének átalakulását. Szintén nagyon hasznos áttekintést kapunk a döntéshozatal háttéréről, a plenáris ülések mellett az osztályok és bizottságok alakulásáról és tevékenységéről, a szakbizottságok egyre növekvő szerepéről. Ezekről eddig jórészt csak utalások szintjén szólt a szakirodalom. A törvényalkotás folyamatát a költségvetési törvény példáján mutatja be, ez tökéletes választás, nemcsak a költségvetés elfogadásának fontossága és periodicitása miatt, hanem azért is, mert ennek kapcsán a parlament működésének zavarairól, az indemnitásról és az ügynevezett exlex állapotról is képet kapunk.

A következő nagy egység (III. fejezet: *Aréna – a parlament mint küzdőtér*) több érdekes és fontos témát is tárgyal, amelyek közül egyesek, mint a pártok szerepe, a horvát és a nemzetiségi képviselők, viszonylag jól ismertek a korábbi szakirodalomból; a horvát képviselőkről éppen Cieger András közölt pár éve tanulmányt, utóbbi esetében jórészt a szakirodalom alapján foglalja össze a témát. A szerző figyelmébe ajánlom Ovidiu Iudean kolozsvári kolléga doktori disszertációjának angol nyelvű változatát,² aki 1881–1918 között 39 olyan román származású képviselőt azonosított, akik románnak tartották magukat, sokan közülük szerepet vállaltak a két román egyház egyikében, különböző egyesületekben, de a kormánypárt színeiben ültek a pesti Képviselőházban. Érdekes módon azonban a legutóbbi időkig róluk senki nem vett tudomást, a román történetírás nem tudta beilleszteni a nemzeti narratívába – ezt a vonalat képviseli

2 | Ovidiu Emil Iudean: *The Romanian Governmental Representatives in the Budapest Parliament (1881–1918)*. Mega, Cluj-Napoca 2016.

amúgy a szerző által idézett egyetlen román nyelvű bibliográfiai tétel is (49. láb., 301. o.) –, a magyar történetírás pedig automatikusan besorolta a névtelen kormánypárti magyar képviselők közé.

Új és igen érdekes az interpellációról, valamint a kérvényezésről és feliratokról szóló rész. Ahogy a szerző is megállapítja, az interpellációknak fontos szerepük volt mind a nyilvánosság, mind a kormányzati politika ellenőrzése szempontjából. Érdekes az interpellációk tematikai megoszlásáról készült táblázat (250. o.), bár a szakpolitikai és választókerületi ügyeket jobb lett volna szétválasztani, annál is inkább, mivel utóbbiak több ciklusban is az összes interpelláció felét, sőt közel kétharmadát tették ki. A kérvények és feliratok esetében is jó lett volna egy hasonló táblázat, de legalább egy olyan, amelyik ciklusonként adja meg ezek számát. Az érzékeny elemzés meggyőző magyarázatot ad a kérvényezés rendi időkre visszanyúló gyakorlatának továbbéléséről, sőt virágzásáról a dualizmus idején.

Az erőszak egyes megnyilvánulásairól már többször írtak, de most kapunk először módszeres áttekintést a képviselőket érintő, illetve a parlamenten belüli erőszak megnyilvánulási formáiról. A mentelmi és azon belül a verbális (rágalmazás, becsületsértés) és fizikai (párbajvétség, testi sértés stb.) erőszakkal kapcsolatos ügyek számának folyamatos növekedése, főként a századfordulótól jól mutatja a politika stílusváltását, a „politizálás egyre durvuló hangnemét”. Az egyszerre szakszerűen és fordulatosan megírt alfejezet bemutatja az erőszak különböző formáit, ezek időbeni alakulását és kihatásukat a parlament megítélésére. Személy szerint örültem volna, ha a parlamenti erőszak mérlegének megvonásakor a szerző a politikai kultúra változását tágabb európai perspektívába ágyazta volna. Igaz, utal Mark Twain híressé vált leírására a bécsi

parlamentről, de Európán belül jelentős különbségek voltak ilyen szempontból főképp Észak- és Dél-Európa között.

Szintén a szerző kultúrtörténeti perspektívájának köszönhető a parlamentet mint színházat bemutató rész (IV. fejezet: *Színház – a parlamenti politizálás mint előadás*). A fejezet nemcsak a parlamenti munka megértéséhez visz közelebb, hanem hangulatában is képes visszarázsolni a dualizmuskori képviselőház atmoszféráját. Nagy élvezettel olvastam nemcsak a karzatokról, hanem a képviselői beszédről, stílusról szóló részt is. A szerző kiváló arányérzőkkel emeli ki az általános vonásokat, tendenciákat. A kéziratárban található beszédvázlatok felhasználásával rekonstruálja a folyamatot, és a képviselőházi naplóval való összehasonlítás, valamint visszaemlékezések felhasználása révén pedig a napló szerkesztésének fortélyaiiba kapunk betekintést. Az országgyűlés reprezentációja olyan viszonylag új technikákat is igénybe vett, mint a fénykép. A korszak végére már egyes lapok is használták a fotót új kormányok vagy az új képviselők bemutatásakor. Az újságírók egyre növekvő szerepéről, a velük és a nyilvánossággal szemben megnyilvánuló kettősségről is rövid, de a lényeget megragadó képet kapunk.

Az előbbi rész folytatásaként a parlament mint a társas élet színhelye is megjelenik; megelevenedik a büfé, a folyosó, a pártklubok, és csak sajnálhatjuk, hogy nem kapnak nagyobb teret. Személy szerint szívesen olvastam volna részletesebb elemzést a kommunikáció rejtett normarendszeréről, és például a tegezés szokását illetően jó lett volna a nemzetközi összehasonlítás. A házelnök hatásköréről, munkájáról, közjogi helyzetéről alapos elemzést kapunk, bár itt némi átfedés van a házszabályokról szóló résszel. A házelnökökről egy miniatűr – a prozopográfia irányába mutató – kollektív portrét is kapunk,

de hiányoltam az alelnökök és a jegyzők kissé részletesebb bemutatását, hiszen így a jegyzőkről csupán két mondat szól a hivatali szervezet ismertetésénél. A hivatali szervezet (VI.2. alfejezet) taglalása a kulisszák mögé enged betekintést. Itt láthatjuk, hogy a képviselői beszédből hogyan lett nyomtatott szöveg. A háznagy és a gyorsírói iroda bemutatása mellett a többi alkalmazotti kategória éppen csak feltűnik, de a néhány példa – mint Deák Ferenc másodunokahúga, Mária, aki a takarítók felügyelője volt, vagy a Laczkovich család mint az alkalmazotti dinasztiák egyik példája, vagy az országgyűlési hivatalnokból lett képviselők – is mutatja, hogy ez az érdekes és sajtós világ megérdemelné a módszeres kutatást.

Lezárásként a háborús képviselőházzal is találunk egy rövidke összefoglalót, majd az eredmények összegzésével zárul a szöveg. Cieger András előbb a parlament szerepét illető véleményeket veszi számba. Bár a kortársak és a történészek is sok kritikával illették a dualizmuskori országgyűlést, de azért az túlzás, hogy a „parlament működésképtelenségében egyetértettek” volna (432. o.). Három oldallal később azonban ennél jóval árnyaltabban és óvatosabban fogalmaz a szerző, amikor kiemeli, hogy „számos olyan folyamat zajlott le a hazai parlamenti életben, amely párhuzamba állítható a nyugat-európai fejlődéssel”. Persze felmerül a kérdés, hogy mit értünk Nyugat-Európán: a korszakban végig mintának tekintett angol parlamentarizmussal, a franciával, esetleg a némettel vagy netalán a portugállal állítható párhuzamba. Ezzel inkább csak azt szeretném érzékeltetni, hogy egyrészt a fejlődés korántsem volt egységes még Európa nyugati felében sem, és az absztrakt mintákhoz való viszonyításon túl jóval termékenyebb lenne összehasonlító vizsgálatok elvégzése egy-egy konkrét kérdés kapcsán. Ez a folyamat különben elindult, főleg a

politológusok jóvoltából, de történészek is szerveztek konferenciákat, jelentettek meg köteteket, amelyek lehetővé teszik a későbbi alaposabb összehasonlítást.

Cieger András főbb eredményeit hét pontban összegzi a kötet végén, ezek mindegyikével magam is egyetértek. A szerző ezeket munkájában alaposan indokolta, és úgy vélem, könyvének nagy erénye a kérdés szakszerű és érdekesítő összefoglalása mellett éppen ezekben az új eredményekben rejlik: a politikusi hivatás átalakulása és a törvényhozói munka szakszerűsödése mellett a politika és nyilvánosság viszonyának vizsgálata, a parlamenti kisebbség lehetőségeinek és érdekérvényesítő képességének alapos és árnyalt bemutatása, valamint az írott szabályokon túli gyakorlat és a kulisszák mögötti világ feltárása. A közelmúltban politológusok és alkotmányjogászok is foglalkoztak a kérdéssel. Teljes mértékben egyetértek a szerző azon állításával, hogy „a modernizációs kritériumok merev alkalmazása több fontos – ám nehezen mérhető – változást takar el”. Úgy vélem, Cieger András kötete az eddigieknél jóval árnyaltabb képet nyújt a dualizmus korának parlamentiéről. Itt jegyzem meg, hogy bár a kötet tárgya csak a Képviselőház, több téma esetében is a teljes országgyűlésről van szó.

A táblázatok szerencsés módon egészítik ki a szöveget, informatívak, de nem tartalmaznak fölösleges adatokat. A szép kiállítású kötet illusztrációi ugyan csak hozzájárulnak a minél teljesebb kép kialakításához.

A világos és logikus szerkezet ellenére vannak bizonyos apró következetlenségek és redundanciák. Főként az első fejezet esetében zavaróak az állandó hátrautalások. Egy ilyen jellegű munka esetében az utalásokat nem lehet kiküszöbölni, de néhány ponton jó lett volna elkerülni a fölösleges ismétléseket. A II.1. alfejezet

(A képviselőház házszabályai és a képviselők jogállása) megismétel részeket a *Bevezetésből*, azaz valószínűleg fordítva történt, ezért fordulhatott elő az, hogy néhány mondat szó szerint ismétlődik meg a 21. és 89. oldalon. Úgyszintén a II.1. alfejezetet alaposabban össze kellett volna dolgozni a VI.1. alfejezettel (főleg a 387–388. oldallal), hiszen a házelnökről szóló rész is átfedést mutat a házszabályok ismertetésével, de a II.5. alfejezettel is (a képviselői hiányzásokról). A mentelmi jogról a II.1. alfejezetben van szó, de a III.6. alfejezetben

ismét tárgyalja a mentelmi ügyeket. A „politizálás egyre durvuló hangnemét” pedig számtalan helyen említi a szerző.

A világos, logikus és arányos felépítésű, jó stílusban megírt monográfia nemcsak kiváló kézikönyv, amelyik hosszú ideig alapmunka lesz, hanem tudományos szempontból is új eredményeket hoz, és nem utolsósorban lebilincselő, izgalmas olvasmány.

PÁL JUDIT